

Eran Elhaik 2013-cü ildə apar-
dığı genetik araşdırmalar nəti-
cəsində belə bir sonuc əldə et-
di ki, vaxtilə Şərqi və Mərkəzi
Avropada məskunlaşmış yəhu-
dilər böyük əksəriyyəti xəzər
mənşəyinə malikdirlər. O aş-
kenazların genetik baxımdan
yəhudi olmadıqlarını, lakin ata
xətti ilə yəhudilərlə qarışmış
olduqlarını sübut etmişdir.
E.Elhaik "Aşkenaz" adının "as-
quz" adından yarandığı fikrini
dəstəkləmiş və bu adı saklarla

Ələsgər Siyablı

(əvvəli ötən sayımızda)

*Xəzərlərin yəhudiliyinin kö-
kündə əslində bu tarixi fakt da-
yanmaqdadır. Həmin ərazidən
köçürülmüş insanlar qarışıq
quzer-yəhudi qarışımından
ibarət olmuşdur.*

*İspaniyanın Tudel şəhərin-
dən ravvin Veniamin Tudel on
üç il (1160-1173-cü illər)ərzin-
də yəhudilərin dünyanın müx-
təlif yerlərində məskunlaşdıq-
ları ərazilərə səyahət edərək
bu ərazilərin tarixi haqqında
dəyərli məlumatlar vermişdir.*

Venyamin Tudel Samarilər
adlanan İsraildəki yəhudilərin
mənşə etibarını ilə yəhudi olma-
dıqlarını Quti olduqlarını yazır.
O Samari qutilərinin XI əsrdə
hələ də Fələstində Harizm və
Hevalom dağlarının arasında
yaşadıqlarını yazır. Samarilər
yəhudilərdən fərqlənən öz dia-
lektlərinə uyğun olaraq "hey",
"xet", "ayn" hərflərini birləşdi-
rərək "əlif" kimi ifadə edirlər və
bu onların mənşəcə yəhudi ol-
madıqlarını göstərir. Veniamin
Mesopotamiyanın şimalındakı
Habur çayının Qozan çayına
töküldüyünü və onun sahilində
200 yəhudinin yaşadığını ya-
zır. O həmin ərazini Qut ölkəsi
adlandırır. Talmudda yazıldığı-
na görə Quti ölkəsi yəhudilərin
Abram adlandırdıqları İbrahim
peyğəmbərin doğulduğu ölkə-
dir. O burda hakim olan dini
qəbul etmədiyi üçün üç il həbs
olunmuş və sonra sürgün olun-
muşdur.

*Yəhudi səyyahı Qalatlı İosif
Estampe yəhudilərin Orta Asi-
yadakı Amudərya-Okus çayını
Quzan çayı adlandırdıqlarını
yazır. Ravvin Veniamin də Ni-
şapurdan şimalda yerləşən bu
çayı Quzan çayı adlandırır. Ve-
niamin Təbəristanda, Qəzvin
dağlarından başlayaraq Nişə-
pur adlandırdığı Xorasanda is-
raililərin dörd tayfasının: Da-
na, Zavulona, Asira və Neffali-
ma tayfalarının yaşadığını
qeyd edir və onlar haqqında
geniş bilgi verir. (Tri evreyskix
puteşestvennika. M. 2004)*

Ravin Veniamin digər ravin
Moşenin dilindən ən qədim za-
manlardan Xorasan yəhudiləri
ilə türklər arasındakı dostluq
münasibətləri haqqında yazır
ki, bir dəfə türklər Pers hökm-
darının Rey şəhərinə hücum
edərək dağıtmış və qarət et-
mişlər. Pers kralı türklərin öl-
kəsinə Xorasan üzərindən hü-
cum edərkən ordakı yəhudilər-
dən kim olduqlarını soruşmuş-
dur. Yəhudilər onun sualını cav-
ablandıraraq demişlər ki, on-
lar heç bir yabançı hökmdara

tabe deyillər və öz knyazları
tərəfindən idarə olunurlar.

Pers hökmdarı onlardan
Quzun oğlu Türklər haqqında
soruşduqda yəhudilər cavab
vermişlər ki, "Quzun oğlu türklər
bizim müttəfiqlərimizdir, onlara
düşmən münasibət bəş-

ləyənlər bizə bəsləmiş olurlar".

Xorasanda məskunlaşmış
yəhudi tayfaları İsrailin şima-
lında yaşayan və Salmanassar
tərəfindən Quti ərazisinə köçü-
rülərək Haburda, Qozan çayı-
nın sahilində, Midiya şəhərlə-
rində yerləşdirilmiş və qutilərlə
qaynayıb qarışmış levit tayfa
birliyinə mənsub idilər. Burda
onların şəhərləri və məskənləri
vardır. Ravin Venyaminin bəhs
etdiyi bu dörd yəhudi tayfası III
Artakserksin Xorasana və Bu-
xaraya köçürdüyü yəhudilərdir.
Bu yəhudilər İran ərazisində
yaşasalar da, onlara ravin İosiv
Amarkela rəhbərlik edir. Ravin
Venyamin Xorasan yə-
hudilərinin Levitlər tirəsinə
mənsub olduqlarını yazır, levit-
lər yəhudilərin aşkenaz qoluna
mənsubdurlar. Genetik araş-
dırmalara görə aşkenaz yəhudiləri
52% R1a1a qaploqrupuna
aidirlər. Sak/iskit və digər
türk boylarında da R1a1a qap-
loqrupu üstünlük təşkil edir.
Məşhur yəhudi genetik uzmanı

noslarıdır. Sumirlər Mesopota-
miyanın güneyində, Subirlər
isə şimalında və Zağros dağla-
rının yaylalarında məskunlaş-
mışdılar.

Xəzər dövləti qədim quz və
ya oğuz boylarının yayıldığı
Volqa boyu və Cənubi Sibir
yaylalarında təşəkkül tapmış-
dır və dövlətin başlıca aparıcı
ünsürünü Türk xaqanlığı döv-
ründə oğuzların yabqu ünvanı
ilə idarə olunan vassal dövləti
təşkil edirdi. Hakimiyyət dövrü
VI əsrin ikinci yarısına təsadüf
edən Kazar yabqu Xəzər xa-
qanlığı yaranmadan öncə Göy
Türk xaqanlığının qərb qolu-
nun tərkibində vassal sifəti ilə
mövcud olan quz/oğuz dövləti-
nin ilk hökmdarı olmuşdur. Ka-

zar adı Quzer adının dəyişik
fonetik şəklidir.

Yuxarıda e.q. dövrlərdə qu-
zərlərin yəhudilərlə əlaqəsi və
xəzərlərin əslində quzərlər ol-
duğunu qeyd etdik. Kazar xa-
nının adı Bibliyanın Yaradılış ki-
tabında Yafəsin nəvəsi Xəzə-
rin adında öz əksini tapmışdır.
Xəzərlərin xaqanı İosiföz mək-
tubunda Yafəsin oğlu Toqar-
mın törəmələri olduqlarını, ulu
əcdadlarının Toqarmanın yeddin-
ci oğlu Xəzər olduğunu qeyd
edir. O Toqarmanın on oğlunun
sirasında başlıca türk boyları-
nın əcdadları olan Avarın, Tira-
sın, Savirin, Barsilin, Quzun
və s. adlarını da çəkir. (Koko-
vüev P.K., 1932)

İosipponun Xalqlar cədvə-
lində Xəzər adı əslində olduğu
kimi, yəni Kozar şəklində ya-
zılmışdır. Türklərin geneologi-
yasından bəhs edən bir çox
mənbələr, o cümlədən Xəzər
xaqanı İosifin məktubunda, İo-
sipponun Xalqlar cədvəlində,
Misir müəllifi əl-Kəlbinin əsə-

rində Xəzər dövlətinin qurucu
boyları olan Xəzər, Barsil, Sa-
vir və Quz Toqarmanın oğulla-
rı və qardaşları kimi təqdim olu-
nurlar.

Barsillərin məskunlaşdığı
ərazi birinci Sarmatiya adla-
nan Asiya Sarmatiasına bitiş-
şik ərazidə Xəzərin şimalında
İtil çayından başlamış Dağıs-
tan da daxil olmaqla Qafqazın
şimal ərazilərini əhatə edirdi.
(Flösser D. Kniqa İossipon.
1978, Səh. 3-9)

*Bibliyanın xalqların mən-
şəyi bölümünə şərhlər yazan-
yəhudi müəlliflərin demək olar
ki, hamısı Toqarmanın türklə-
rin ulu əcdadı olduğu fikrini
yekdilliklə qəbul edirlər. Yuxa-
rıdakı bölümlərdə Toqarman-
nu sözünün sumer mənşəli ol-
duğunu və Toqarma adını Tor-
koman/Türkmən adının qədim
fonetik şəklə olduğunu yazmı-
şdır.*

Bibliyanı rus dilinə tərcümə
edənlər onun Yaradılış kitabın-
da Qomerin oğlunun Toqarman

Dünya tarixinin Turan dövrü

əlaqələndirmişdir. (Qaze-
ta.ru, 19 ənvər 2013)

*Böyük sumerşünas alim-
Landsberqer Qutilərin mənşə
etibarını ilə türklər olduqlarını və
Qut adının əslində Quz oldu-
ğunu yazmışdır.*

Azərbaycanın istər güneyi
və istərsə də quzeyində möv-
cud olan Quzan, Quzər, Qar-
qar, Aqvan/Alban/Alpan, Pa-
dan/Padar adları ilə əlaqədar
toponim və etnonimlər Xəzər
dövlətinin yaranmasından da-
ha qədim dövrlərə aiddir. Bu
tayfaların ilkin vətənləri Kas-
si/Kusi və Qut/Quz etnosları-
nın məskunlaşdıqları Zağros
dağları yaylaları onun ətraf
ərazilərin təşkil edən Güney
Azərbaycanda idi. Görkəmli
assuroloqlar F.Hommel,
B.Landsberqer, A.Unqnad və
digərləri adlarını qeyd etdiyi-
miz bu boyları Subar etnosuna
aid edirlər. Sumer və Subar/-
Subirlər Mesopotamiya da da-
xil olmaqla Ön Asiyanın ən qə-
dim Turanlı öntürk qohum et-

zar adı Quzer adının dəyişik
fonetik şəklidir.

Xəzər dövləti qədim quz və
ya oğuz boylarının yayıldığı
Volqa boyu və Cənubi Sibir
yaylalarında təşəkkül tapmış-
dır və dövlətin başlıca aparıcı
ünsürünü Türk xaqanlığı döv-
ründə oğuzların yabqu ünvanı
ilə idarə olunan vassal dövləti
təşkil edirdi. Hakimiyyət dövrü
VI əsrin ikinci yarısına təsadüf
edən Kazar yabqu Xəzər xa-
qanlığı yaranmadan öncə Göy
Türk xaqanlığının qərb qolu-
nun tərkibində vassal sifəti ilə
mövcud olan quz/oğuz dövləti-
nin ilk hökmdarı olmuşdur. Ka-

zar adı Quzer adının dəyişik
fonetik şəklidir.

şəklində yazılmış adını yanlış-
lıqla, ya da bilərəkdən Toqar-
ma kimi yazırlar. Avropa dillə-
rindəki tərcümədə bu ad orijini-
alda olduğu kimi Thorqama
şəklində yazılır. Göründüyü ki-
mi sözün kökünü Torq, yəni
Tork/Türk adı təşkil edir. Ön
Asiyanın ən qədim turani xalq-
larından olan xristian aysorla-
rının dini kitablarında Toqarman
adı düzgün yazılışla Turqam
şəklində yazılır və onun adı X-
ristos, Mariya, Pavel, Pyotr ki-
mi xristian müqəddəsləri ilə bir
sırada çəkilərək liturgiylar
ona həsr olunmuş müqəddəs
himnlər oxunur.

*Xəzər etnoniminin kökünü
quz və ya xuzkəliməsi təşkil
edir. Uyğurların VIII əsrə aid
Eletmiş Bilgə xaqana həsr
olunmuş Tesin və Terxin kita-
bələrində oğuzlarından Kadir Ka-
sar adlı başçılarından və onun
ölümündən bəhs edilir. (Tekst
Tesinskoy steli. 1983, №6,
Səh. 76-91)*

(ardı gələn sayımızda)